

"והשיבך ה' מצרים באניות"

יתר על כן, כבר עמדו המפרשים על כך שהמשכו של פרק כ"ח הוא בפרק ל'.¹ וכך פותח פרק ל': "והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' א-להיך שמה". פסוק זה מתייחס למצבם של ישראל לאחר שתבוא עליהם הקללה המתוארת בפרק כ"ח ומתאר את ישראל כמפוזרים בכל הגוים, כשם שתואר בכ"ח, סד-סז. דבר זה חוזר ומודגש בל', ג "ושב ה' א-להיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' א-להיך שמה" – בדיוק בלשון של כ"ח, סד. נמצא שפרק ל' חוזר לכ"ח, סד-סז ומתעלם מהמצב שתואר בכ"ח, סח, היינו: מהאיום בחזרה למצרים. גם פרט זה מדגיש אפוא את זרותו של פסוק זה.

ייחודו של פסוק זה מוכח גם מהשוואת לשונם של הפסוקים שבסוף פרק כ"ח עם איום הגלות בפרק ד':

במרכזה של פרשת כי-תבוא עומדת יחידת הברכה והקללה שבפרק כ"ח, הסוגרת את הנושא שנפתח בפרשת ראה: בתחילת פרשת ראה הזכיר משה את מציאותן של הברכה והקללה – "ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה" (י"א, כו) – וכאן, בפרשת כי-תבוא, נתפרטו הברכות הקלות לפרטיהן. במרכזו של נושא זה עומד קובץ החוקים שעליו נכרתה ברית בין ישראל וא-לוהיו. לקובץ חוקים זה מצורפות הברכה והקללה כתנאי שמירת הברית. וכך מסכמת התורה נושא זה:

אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב (כ"ח, ט).

דברי הברית הם אפוא קובץ החוקים כולו יחד עם הברכה והקללה הקשורות אליו.

<u>כ"ח, טו-טז</u>	<u>ד', כו-כז</u>
(טו) והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם ונסחחם מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה.	(כו) העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון.
(טז) והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך עץ ואבן...	(כז) והפיץ ה' אתכם בעמים ונשאתם מתי מספר בגוים אשר ינהג ה' אתכם שמה. (כח) ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון.

הדמיון בין שני המקומות איננו דבר שבמקרה. פרק ד' מסיים את נאומו הראשון של משה בספר, ופרק כ"ח – את נאומו השני.² את שני הנאומים שנושא משה ערב הכניסה לארץ מסיים אפוא משה בעיקרון היסודי שירות הארץ איננה דבר

א

את עיוננו הפעם נקדיש לביורו של פסוק אחד מיחידה זו, הוא הפסוק המסיים את רשימת הקלות:

והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה (כ"ח, סח).

גם בלי להיכנס לניתוח המבנה של רשימת הקלות ניתן להראות שפסוק זה איננו המשך טבעי לפסוקים שלפניו. הפסקה שלפניו תיארה את פיזורם של ישראל בכל העמים ואת גורלם המר שם:

והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך עץ ואבן.. ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לך רגלך ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש. והיו חיך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחיך. בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה (שם, סד-סז).

בפסוקים אלו מדגיש הכתוב את הפיזור הרב של ישראל בגלות "מקצה הארץ ועד קצה הארץ" ואת הסכנות הגדולות שיארבו להם "בגוים ההם". לעומת זאת, בפסוק הסיום (סח) מדגיש הכתוב דווקא את הגלות למצרים, והרי זה עונש שונה מהעונש שבפסקה הקודמת.

העובדה שפס' סח פותח יחידת עונש חדשה ניכרת גם בסגנון הפתיחה של פסוק זה, "והשיבך ה'", המקביל לסגנון הפתיחה של הפסקה הקודמת "והפיצך ה'".

1 ראה בפירושו של הרב ד"צ הופמן לכ"ז, ט ובפירושו לפרק ל'. הקשר הלשוני והענייני בין פרק כ"ח לפרק ל' גלוי לעין, וראה סיכום ההשוואה אצל א' סמט, עיונים בפרשות השבוע, עמ' 400-402. לא נוכל לדון במסגרת זו בשאלה מדוע הופרד פרק ל' מפרק כ"ח ומדוע שילבה התורה ביניהם את פרק כ"ט.

2 הנאום עצמו מסיים בפרק כ"ו, אבל פרקים כ"ז-כ"ח קשורים אליו קשר הדוק ומשלימים אותו בפירוט הברכה והקללה וטקס נתינתן בהר גריזים והר עיבל.

3. בפסקה הקודמת לא ציינה התורה כיצד יפיץ ה' את ישראל בעמים. בפס' סח ציינה התורה שהשיבה למצרים תהיה "באניות", פרט הנראה לכאורה חסר חשיבות.

4. בפס' סח טרחה התורה להוסיף ולציין שהחזרה תהיה "בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה".

צירופן של כל הנקודות הללו מלמד שהאיום בהשבה למצרים איננו איום בגלות סתם. זהו איום המבטא כביכול את ביטולה של בחירת עם ישראל.³ עם ישראל נקנה לה' עם יציאת מצרים – "כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כ"ה, נה); השבתו למצרים על ידי ה' מבטלת לכאורה את הוצאתו משם על ידיו. משום כך מדגישה התורה בפסוק זה את עניין העבדות: "והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות". עבדות למצרים עומדת בניגוד מוחלט לעבדות לה'. מתואר כאן מצב של חזרה לעבדות מצרים, כפי שהיה לפני שגאלם ה' מבית עבדים וקנאם להיות לו לעם. וזו הסיבה שהתורה נקטה לשון "והשיבך ה'", שהיא כנגד לשון ההוצאה משם.

נקודה זו מתחדדת עוד יותר למקרא פסוק החתימה לפרק הקללות: "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכתוב את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בח'רב" (פס' טו). 'ברית חורב' היא כינוי למעמד הר סיני, כמפורש בפרק ה', והברית בארץ מואב באה להשלימה. ברית חורב פותחת "אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים"; ברית ערבות מואב מסיימת "והשיבך ה' מצרים באניות... והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות". שני הפסוקים מכוונים זה כנגד זה: הברית מבוססת על הוצאת העם מארץ מצרים מבית עבדים על ידי ה'; והפרת תנאיה יכולה להוביל להחזרתם על ידי ה' לעבדות מצרים.

ראיית פסוק זה על רקע יציאת מצרים יכולה להסביר גם את תפקידה של המילה "באניות". אפשר כי בהקשרו המצומצם של הפסוק באה מילה זו להזכיר אוניות המובילות עבדים. ואולם, לאור הקשרו הרחב של הפסוק כפי שביירנוהו לעיל מסתבר שמילה זו באה כניגוד לקריעת ים סוף. היציאה ממצרים התרחשה על רקע נס קריעת ים סוף, שאפשר את שחרורם המוחלט של ישראל ממצרים והליכתם בתוך הים ביבשה. פסוקנו מדגיש שחזרתם של ישראל למצרים לא תלווה בנס קריעה מחודשת של ים סוף, אלא תיעשה באוניות – שהן, כמסתבר, אכן אוניות עבדים. הניגוד שבין היציאה במעמד מרומם של הליכה בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם לבין השיבה באוניות – ניגוד זה מבטא את הניגוד שבין גאולה ושעבוד.

הסבר זה יכול לבאר גם את הדגשת התורה שהחזרה למצרים תהיה "בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה". דרך זו היא הדרך שבה יצאו ישראל ממצרים והובטחו שלא יוסיפו

המובטח בכל תנאי: החטא גורר בעקבותיו גלות, גם אם הספיק העם לשבת בארץ שנים רבות.

הדמיון בין שני הפרקים מתבטא גם בפרט נוסף. לאחר האיום בפרק ד' בעונש הגלות מוסיפה התורה את הבטחת התשובה והגאולה:

ובקשתם משם את ה' א-להיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' א-להיך ושמעת בקלו (ד', כט-ל)..

יסוד זה של תשובה וגאולה המצוי בפרק ד' חסר לכאורה בפרק התוכחות, פרק כ"ח, המסיים באיום הגלות למצרים. אבל באמת אין הדבר כן. כפי שהערנו לעיל, המשכו הטבעי של פרק כ"ח הוא פרק ל', העוסק כולו בהבטחת התשובה והגאולה. ואכן, גם הדמיון בין פרק ד' לפרק ל' ניכר לעין:

<u>ד', כט-ל</u>	<u>ל', א-ב</u>
ובקשתם משם את ה' א-להיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' א-להיך ושמעת בקלו.	והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' א-להיך שמה. ושבת עד ה' א-להיך ושמעת בקלו ככל אשר אנכי מצוץ היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך.

על רקע דמיון זה בין פרק ד' לפרקים כ"ח ול' בולט ייחודו של פסוק החתימה של פרק כ"ח, פס' סח, החסר במקבילה שבפרק ד'. נציין שגם בפרק התוכחות בפרשת בחקתי נזכר האיום בפזיזות בגלות – "ואתכם אזרה בגוים" (ויקרא כ"ו, לג) – אך אין מקבילה לפס' סח בפרקנו, המאיים בשיבה למצרים.

כללו של דבר, היבט זה של הגלות המתואר בפס' סח הוא היבט ייחודי, שאינו קשור לא למתואר לפניו ולא למתואר אחריו, ואף אינו מצוי עוד בתורה כולה, המתארת תמיד גלות כפיזור בין הגוים. מה, אם כן, ביקשה התורה לומר בסיימה את פרק כ"ח באיום בגלות למצרים דווקא?

ב

כדי להשיב לשאלה זו יש לדקדק בלשון הכתוב ולשים לב לנקודות המייחדות איום זה לעומת תיאור הגלות בפסקה הקודמת. נדגיש כאן ארבע נקודות:

1. בפסקה הקודמת האיום הוא, כאמור, בפזיזות העם בכל הגוים, ולכן נקטה התורה לשון "והפיצך". בפס' סח האיום הוא בהשבת העם כולו, כיחידה אחת, למצרים, ולכן נקטה התורה לשון "והשיבך".

2. בפסקה הקודמת תיארה התורה את הסכנה והפחד בהם יהיו ישראל שרויים בגוים: "ובגוים ההם לא תרגיע... ונתן ה' לך לב רגז...". בפס' סח מדגישה התורה את מכירתם לעבדות דווקא: "והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות".

3 רעיון זה פותח במאמרו של הרב י' בן נון, "דרך ארץ פלשתים מול דרך המדבר ים סוף", מגדים ג (תשמ"ז), עמ' 21-32. בעיוננו כאן אימצנו את הרעיון היסודי המצוי במאמרו של הרב בן נון, אלא שכאן שונה התמונה הכללית במספר דגשים, והמעין יבחין בהבדלים. וראה גם דבריו של סימון במאמרו הנזכר להלן הערה 5.

על כך השיבו חז"ל: "כיוצא בדבר אתה אומר 'וה' אמר לכם לא תוסיפון' וגו' והיכן אמר? 'כי אשר ראיתם' וגו'" (מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא פרשה יב, מהדורת הורוביץ-רבין עמ' 41). מדרש זה תואם את מדרש המכילתא שהובא לעיל, הרואה בפסוק בשמות איסור ולא הבטחה, וכבר אמרנו שדבר זה איננו פשוט הכתוב בשמות.

על זיהוי זה חלק הראב"ע בפירושו לדברים י"ז, טז, וכך כתב:

'לא תוסיפון' – מצוה היתה ולא נכתבה. ויש אומרים מטעם 'לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם', וזאת דרך אחרת.

הדעה שצוטטה בשם יש אומרים היא דעת חז"ל במכילתא, וכנגדה אומר ראב"ע "וזאת דרך אחרת", רוצה לומר: הפסוק בשמות שונה באופיו מהפסוק בדברים, שבשמות מדובר על הבטחה, ובדברים – על איסור.⁸

אף רמב"ן בפירושו לדברים י"ז, טז סבור שמדרש חז"ל אינו על דרך הפשט, וזו לשונו:

וטעם 'וה' אמר לכם' – כי השם אומר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך הזה, וכן 'כאשר צוך ה' א-להיך' (ה', טז), שהוא מצוה אותך כן. או 'אמר לכם', שאמר לי כן לצוות אתכם, כדרך 'ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה' וגו' (שמות י"א, ד). ועל דרך רבותינו, 'כי כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם' (שם י"ד, יג) – מצוה, ומשה הזכיר: 'וה' אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. וכבר פירשתיו.

שני פירושים מציע רמב"ן על דרך הפשט: א. לשון עבר משמשת כאן כבינוני – 'ה' אומר לכם כעת'; ב. ה' אמר למשה לומר לעם כעת. הצד השווה שבשניהם, שאין הכוונה לפסוק בשמות, כנראה מפני שלדעתו הפסוק שם הוא הבטחה, ועיקר מקומה של המצווה הוא כאן.⁹ רמב"ן, שהכיר כמובן את פירושו של ראב"ע, נמנע מלפרש כמותו, כנראה מפני שסבור היה שאין זה הגיוני שהתורה לא תכתוב את המצווה במקומה הטבעי, ותזכיר אותה רק בדרך אגב.¹⁰ ברם, למרות ההיגיון שבטענה זו, קשה שלא להבחין בדוחק שבפירושו רמב"ן.

נמצא שכל פירוש, שוברו בצדו, ועדיין לא מצאנו הסבר מניח את הדעת לשאלה היכן אמר ה' לישראל שלא לשוב מצרימה.

נניח לפי שעה לשאלה זו ונחזור לבירור הכתוב השלישי שבדברים כ"ח, סח: "והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרת לך לא תסיף עוד לראתה". כבר אמרנו שעל פי הקשרו של ביטוי זה נרמזה כאן הבטחה שלא לשוב מצרימה. ואולם, אם נדקדק בלשון הכתוב נראה שהוא כולל אלמנטים משני הכתובים האחרים. תוכנו הכללי של המשפט בנוי על הכתוב בדברים י"ז, טז "וה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד". בשניהם הנושא הוא הדרך המובילה למצרים, בניגוד

עוד לראותה. פסוקנו מלמד שהבטחה זו על תנאי הייתה, והפרת תנאי הברית מבטלת אותה.⁴ ה', שהוציאם ממצרים, הוא עצמו ישיבם אליה, ודווקא באותה דרך שבה הוציאם – על מנת לחדד את משמעותה של חזרה זו.⁵

ג

ביארנו את הביטוי "בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה" כרומז להבטחה שניתנה לישראל עם יציאתם ממצרים, כפי שמשמע מהקשרו של ביטוי זה. ואולם, במכילתא דרבי ישמעאל נתפרש פסוק זה כאיסור, וכך אמרו שם:

כי אשר ראיתם את מצרים, בשלשה מקומות הזהיר המקום לישראל שלא לחזור למצרים שנא' 'כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עד עולם' (שמות י"ד, יג), ואומר 'וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד' (דברים י"ז, טז), ואומר 'והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה' (שם כ"ח, סח).⁶

חז"ל כרכו אפוא שלושה מקומות אלו יחד ופירשו את כולם כמורים על איסור לשוב מצרימה. נניח לפי שעה לכתוב אצלנו ונעבור לדון בשני הכתובים האחרים. נפתח בכתוב בשמות:

ויאמר משה אל העם אל תיראו הַתְּיַצְּבוּ וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספון לראתם עוד עד עולם (שמות י"ד, יג).

הקשרו של הפסוק אינו מותיר ספק שעל פי הפשט מדובר שם בהבטחה, ולא באיסור.⁷

לעומת זאת, הכתוב בדברים י"ז, טז – "רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס ווה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד" – כתוב זה מצוין, על פי פשוטו, איסור לשוב בדרך הזה למצרים, ועולה ממנו שאיסור זה כבר נאמר לישראל לפני כן. היכן נאמר איסור זה?

4 וראה דברי הספרי לדברים פסקה קנח (מהדורת פינקלשטיין עמ' 210): "ומה מצרים שהברית כרותה עליה עבירה מחזירתם לשם, שאר ארצות שאין הברית כרותה עליהן – על אחת כמה וכמה".

5 השווה לאמור במל"א י"ג: "כי כן צוה אותי בדבר ה' לאמר... ולא תשוב בדרך אשר הלכת". גם שם מסתבר שכוונת הציווי היא ללמד שאין דרך חזרה מהעונש שהובטח שם (ראה א' סימון, "אות נבואי גובר על מפיריו", הגות במקרא ב, תל אביב תשל"ז, עמ' 174-175). לפי דברינו מדובר, אם כן, באותה דרך גאוגרפית שבה יצאו ישראל ממצרים. וזאת שלא כדעת ר"י בן נון (לעיל הערה 3). הסבור שאין הכתוב מדבר על דרך מסוימת, ומילה זו לא באה אלא לבטא שעבוד.

6 מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דויהי בשלח פרשה ב, מהדורת הורוביץ-רבין עמ' 95. וראה גם ירושלמי סוכה פ"ה ה"א (נה ע"ב).

7 וראה דברי הרמב"ם בספר המצוות מצוות לא-תעשה מו (בתרגומו של הרב קאפח): "אמרו בשלשה מקומות הזהירה תורה את ישראל שלא לשוב למצרים... והשלישי אמרו 'כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספון לראתם עוד עד עולם' (שמות י"ד, יג). ואף על פי שפשט הלשון שהוא הודעה בא לנו בקבלה שהוא אזהרה".

8 דברי ראב"ע "וזאת דרך אחרת" מנוסחים על פי לשון הכתוב בדברים, והוא דרך צחות.

9 וראה גם דבריו של רמב"ן לשמות י"ד, יג.

10 והשווה למחלוקת ראב"ע ורמב"ן בביאור הכתוב בויקרא י', ג "הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש".

וגם את האיסור המוטל על העם – שלשניהם, כאמור, מקור אחד.¹³

מסתבר אפוא שזה מה שביקשה התורה ללמדנו בכך שנקטה בכתובנו (כ"ה, טו) – שהוא על פי פשוטו הבטחה (וליתר דיוק: ביטול ההבטחה) – לשון המעורבת מלשון הכתוב בדברים י"ז, שעל פי פשוטו הוא איסור, ומלשון הפסוק בשמות י"ד, שהוא על פי פשוטו הבטחה. בכך רצתה התורה לומר שההבטחה שה' לא ישיב את העם בדרך הזה למצרים היא צדו השני של האיסור על העם שלא לשוב בדרך הזה למצרים.

מעתה נוכל לשוב לכתוב בדברים י"ז, "וה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד", ולפרש שכתוב זה אכן רומז לכתוב בשמות י"ד, "כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם" כפירוש חז"ל. ואף שהכתוב בדברים הוא איסור והכתוב בשמות הוא הבטחה – אין בכך כלום, שהרי כבר אמרנו שהאיסור וההבטחה הם שני צדדים של מטבע אחד. כללו של דבר: הכתוב בדברים י"ז לא רק מפנה אל הכתוב בשמות אלא גם מפרש אותו פירוש חדש ומעניק לו תוכן חדש; והכתוב בדברים כ"ח כבר כולל בתוכו חידוש זה של צירוף שני ההיבטים לכדי היגד אחד.

ה

נותרה שאלה אחת שלא עסקנו בה עד כה. אם אכן השיבה למצרים וההתמכרות שם לעבדים ולשפחות פירושה ביטול הבחירה וחזרה למצב של טרום יציאת מצרים, כפי שביארנו בדברינו לעיל, הרי שכתוב זה סותר את ההבטחה על נצחיות בחירת עם ישראל ואי-הסרת מלכות ה' מעלינו, הבטחה העולה מכתובים רבים אחרים במקרא והיא יסוד באמונת עם ישראל.¹⁴

ונראה שתשובת שאלה זו טמונה בשתי המילים האחרונות של כתובנו, שלא עסקנו בהן עד כה: "ואין קִנְהָה". על פי פשוטו ועל

לכתוב בשמות, שעניינו אי-ראיית המצרים עצמם. השורש רא"ה, לעומת זאת, לקוח מהפסוק בשמות י"ד. נמצא שהתורה עצמה מערבת בפסוק זה בין שני ההיבטים של השיבה למצרים: האיסור וההבטחה. ויש לנו להבין: מה משמעותו של עירוב זה, העולה כאמור מלשון הכתוב עצמו, ומדוע נקטה התורה בפסוק בפרק כ"ח, שעניינו הבטחה, את לשון הכתוב בדברים י"ז, שעניינו איסור?

ד

כדי להבין דבר זה יש לדון תחילה בטעם האיסור לשוב למצרים. הרמב"ם בספר המצוות (לא-תעשה מו) כתב:

האזהרה שהוזכרנו מלשכון בארץ מצרים לעולם כדי שלא נלמד מכפירתם ושלא ננהג במנהגייהם הרעים.¹¹

בדומה לכך כתב גם הרמב"ן בפירושו לדברים י"ז, טז:

וטעם המצוה הזאת, מפני שהיו המצרים והכנענים רעים וחטאים לה' מאד כמו שאמר 'כמעשה ארץ מצרים אשר ישתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען' וגו' (ויקרא י"ח, ג), והנה רצה ה' שלא ילמדו ישראל ממעשיהם והכרית בכנענים כל נשמה (דברים כ', טז), ואמר 'לא ישוב בארץ' (שמות כ"ג, ג), והזהיר במצרים שלא נשב אנחנו שם בארצם.

פירוש זה קשה משני טעמים. ראשית, לא רק המצרים והכנענים היו רעים וחטאים לה', ומה שציון הכתוב את שניהם בלבד אינו אלא מפני שאלו העמים שעם ישראל בא אתם במגע או יבוא אתם במגע. שנית, הכתוב אינו אוסר את הישיבה במצרים אלא את השיבה למצרים: "וה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד".

נראה שטעם האיסור דומה לטעם ההבטחה: כשם שה' הבטיח שלא להשיב את העם מצרימה בדרך הזה עוד, כביטוי לנצחיותו של בחירת עם ישראל ושל הפיכתו לעם ה', כך אוסר ה' על העם לשוב למצרים בדרך הזה מיזמתו, שלא לבטא את מרידתו בה' וחזרתו לחסות מצרים.¹²

אמור מעתה, היחס בין ה' לעמו הוא יחס הדדי: ה' פורס את חסותו על העם, והעם מקבל עליו את חסותו של ה'; ה' מבטיח שלא להסיר את חסותו מהעם ולא להשיבו לעבדות מצרים, והעם מתחייב שלא להסיר את חסות ה' ממנו ולא לשוב לחסות מצרים. אי-השיבה למצרים בדרך שבה יצאנו ממנה מבטאת אפוא את שני הפנים הללו – גם את הבטחת ה'

13 השווה לכתוב בפרשתנו כ"ו, יז-יח, "את ה' האמרת היום להיות לך לא-להים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו... וה' האמירך היום להיות לו לעם סִלְהָה... ולשמר כל מצותיו". שמירת המצוות היא בעת ובעונה אחת גם ביטוי להאמרת ישראל את ה' וגם ביטוי להאמרת ה' את ישראל: עם ישראל מתחייב לשמור את מצוות ה', ובכך מבטא את קבלת ה' עליו לא-לוהים, וה' בוחר בעם ישראל להיות לו לעם ומבטא בחירה זו בכך שהוא מעניק לו את הזכות לשמור את מצוותיו. והשווה גם לנבואתו הראשונה של ירמיהו: "הלך וקראת באזני ירושלים לאמר: כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה... ולא אמרו איה ה' המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ צִיָּה וְצִלְמֹנֶת בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם" (ירמיהו ב', ב-י). ההליכה במדבר בארץ לא זרועה נתפסת בנבואה זו גם כחסד ישראל לה' וגם כחסד ה' לישראל. עיקרה של התוכחה בנבואה זו הוא חוסר ההדדיות שבין ה', הזוכר את חסדם של ישראל בהליכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה, לבין ישראל, שאינם זוכרים את חסדו של ה' לישראל בהוליכו אותם במדבר השמים בשלום.

14 כך הוא כבר בהבטחה לאברהם "הקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדורתם לברית עולם" (בראשית י"ז, ז), וכך ייבא לימים יחזקאל "וְהִעֲלָה עַל רוּחְכֶם הָיוּ לֹא תַחִיהוּ אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נַחִיהָ כְּגוּיִם כַּמְשַׁפְרוֹת הָאֲרָצוֹת לְשֵׁרֶת עֵץ וּבָבֶן. חֵי אֲנִי נֹאֵם א-דְּנִי א-לֵהִים אִם לֹא בִיד חֲזָקָה וּבְזוּרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֶמָה שְׂפוּכָה אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם" (יחזקאל כ', לב-לג).

11 וכן כתב במשנה תורה הלכות מלכים פ"ה סוף ה"ח: "...מפני שמעשה מקולקלין יותר מכל הארצות שנאמר 'כמעשה ארץ מצרים' (ויקרא י"ח, ג)".

12 מסתבר שזהו הרקע לביקורתם של הנביאים על הישענותם של ישראל על מצרים, ראה למשל ישעיהו פרקים ל"א, ועוד. מסתבר שזהו גם הרקע לדברי העם "נתנה ראש ונשובה מצרימה" (במדבר י"ד, ד), ומכאן גם תגובתו החריפה של ה'. ראה על כך במאמרו של הרב י' מדן, "בכייה לשעה ובכייה לדורות", מגדים י (תש"ז), עמ' 35-36.

פי ההקשר המצומצם של הפסוק באו מילים אלו להקצין את הפורענות: כל כך ירד מעמדכם, עד שגם כאשר תרצו להימכר לאויביכם כדי להחיות את נפשכם לא תמצאו קונה. ואולם, על פי עומק פשוטו ועל פי ההקשר הרחב של הפסוק יש לומר שבפסוק זה יש גם הבטחה: לאחר שקנה ה' את עמו ביציאת מצרים ("עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קנית", שמות ט"ו, טז) – שוב לא ימצא לו קונה גם כאשר יבקש העם להימכר.¹⁵ נמצא שעומק הפורענות הוא גם עומק הנחמה. ואף שפרקנו מסיים בפורענות – רמז יש בו לנחמה גדולה.¹⁶

*****
כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון, תשס"ה
עורך: בעז קלוש
*****
בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
*****

---

15 ראה דבריו של הרב ד"צ הופמן בפירושו לכתוב זה: "ואין קונה – מצד אחד קללה היא, כי יהיו בזויים כל כך, שאפילו בשעה שיציעו את עצמם להמכר לא ירצו לקנותם אפילו לעבדות. אבל יש בזה גם נחמה פורתא, שלא ישתעבדו בתור עבדים, כיון שלא ירצו לקנותם". לפי דברינו יש כאן הרבה יותר מאשר נחמה פורתא: כיוון ששעבודם של ישראל למצרים מסמל את ביטול בחירת עם ישראל, ממילא אי-הרצון לקנותם מבטא את היסוד של אי-ביטול בחירת עם ישראל; לא ימצא קונה לעם שנקנה על ידי ה'.

16 השווה למדרש חז"ל על כתוב אחר בפרקנו, "ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך" (פס' סה), הכלול בדרשה בבראשית רבה (מהדורת תיאודור-אלבק פרשה לג עמ' 310): " 'וישלח את היונה וגו' ולא מצאה היונה 'וגו' (בראשית ח', ח-ט), ר' יהודה בן נחמן בשם ריש לקיש אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת, ודכוותה 'היא ישיבה בגוים לא מצאה מנוח' (איכה א', ג), הא מצאה לא היו חוזרים, ודכוותה 'ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח' (דברים כ"ח, טח), הא אילו מצאו לא היו חוזרים".